

במדבר: האם מותר לטלטל במקום שיש עירוב

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שבני אלעזר היו נושאים את שמן המאור, קטרת הסמים, מנחת התמיד ושמן המשחה. מפסוק זה לומדת המשנה במסכת שבת (י, ג), שהמוציא ביד שמאל בשבת חייב (למרות שבדרך כלל העושה מלאכה בשינוי פטור), כי בני קהת הוציאו גם ביד שמאל בגלל ריבוי החפצים שהיה עליהם להוציא, כך שאין מדובר בהוצאה בשינוי, ובלשון הרמב"ם:

"המוציא בין בימינו, בין בשמאלו, בין בתוך חיקו או שיצא במעות צרורין לו בסדינו - חייב, מפני שהוציא כדרך המוציאין, וכן המוציא על כתיפו חייב, אף על פי שהמשאוי למעלה מעשרה טפחים ברשות הרבים, שכן היה משא בני קהת במשכן למעלה מעשרה שנאמר בכתף ישאו, וכל המלאכות ממשכן לומדין אותן."

בעקבות דיני ההוצאה, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לסמוך על העירוב שנוהגים בזמנינו. כפי שנראה, עירוב אפשר לעשות רק כאשר יש רשות מדרבנן (כמו כרמלית) ולא ברשות מדאורייתא, והשאלה כיצד מוגדרת רשות הרבים בזמנינו. כמו כן, גם אם נניח שאכן רשות הרבים בזמנינו מדרבנן, יש לוודא שהעירוב שעושים בדרך כלל (חוטים מתוחים על עמודים) אכן מועיל.

הגדרת רשות הרבים

הגמרא במסכת שבת (ו"א) כותבת, שיש ארבע רשויות בשבת: רשות הרבים, רשות היחיד, כרמלית ומקום פטור. רשות היחיד הוא מקום המוקף ארבע מחיצות, כך שוודאי שהרחוב שלנו אינו רשות היחיד. גם מקום פטור הוא לא, מכיוון שמקום פטור נהוג רק מעל עשרה טפחים או במקום מוקף מחיצות, הקטן מד' אמות. מה היא רשות הרבים? הראשונים הביאו מספר תנאים.

תנאי ראשון - רוחב הדרך

הגמרא כותבת, שסרטיא (דרך לעיר) ופלטאיא (רחבת השוק) נחשבים רשות הרבים. רש"י (ד"ה ומבואות) ביאר, שכוונתה להדגיש שמקום רשות הרבים חייב להיות בגודל של לפחות שש עשרה אמות (בערך שמונה מטר), וכפי שכותבת הגמרא במסכת שבת (צט"א), שהוא מקום מעבר שתי עגלות, וכן פסק הרמב"ם (שבת יד, א).

הרא"ש (עירובין א, ח) ועוד ראשונים חלקו וסברו שמספיק י"ג אמות ושליש או פחות, ולהלכה בשולחן ערוך (סי' שמה) ישנה סתירה. בעוד שבסעיף ז' פסק השולחן ערוך את הגדרת הרמב"ם, שצריך ט"ז אמה, הרי שבסעיף ח' הביא השולחן ערוך את דעת הרא"ש, ולא ציין שמדובר בדעות חולקות וכפי שהעיר הביאור הלכה (ד"ה י"ג):

"ובאמת פליגי אהדדי (= הם חולקים), דלדיעה ראשונה הוי רשות הרבים אפילו בפחות מי"ג (וגם בחידושי הרשב"א והריטב"א והמאירי משמע להדיא כן) ולדיעה זו דהרא"ש משמע דדוקא בי"ג וכן כתב הגר"א דחולקים אהדדי, ולפלא קצת על המחבר שלא כתבם בסעיף אחד ובלשון פלוגתא."

הפוסקים העלו מספר אפשרויות כיצד ליישב את הסתירה, מכל מקום למעשה אין כל כך נפקא מינה, שהרי בעקבות הכבישים רוב הרחובות שלנו רחבים מט"ז אמות, כך שוודאי שלפי תנאי זה הרחובות נחשבים רשות הרבים, ואי אפשר לעשות בהם עירוב.

תנאי שני - מבואות המפולשים

תנאי נוסף אותו מוסיפה הגמרא הוא, שהרחובות צריכים להיות מפולשים, כלומר פתוחים מהצדדים ולא חסומים באמצעות שער, חומה וכדומה. הסברא לכך היא, שרשות הרבים היא דרך שאפשר לעבור בה ממקום למקום. לכאורה לפי תנאי זה, רוב מוחלט של הרחובות בזמנינו נחשבים רשות הרבים, אלא שחלק מהראשונים הזכירו תנאי נוסף משמעותי:

א. רש"י (עירובין ו"א ד"ה רשות) הוסיף, שלא זו בלבד שצריך שרשות הרבים תהיה מפולשת, אלא גם צריך שתהיה מכוונת משער לשער, כלומר שהדרך תהיה ישרה ולא מפותלת, וכן פסק להלכה הרמב"ן (נט"א ד"ה ועוד). בטעם הדבר כתב רש"י, שמכיוון שבמדבר הרחובות היו מכוונים משער לשער, כך גם התנאי בזמן הזה (ועיין בלשון הרמב"ן).

ב. הרא"ש (עירובין שם) בפשטות חלק על דברי רש"י, ולא הזכיר שהרחובות צריכים להיות מכוונים, אלא העיקר שיהיו מפולשים מצד לצד, וכן משמע מעוד מספר ראשונים כמו התרומה (שבת רלט) המרדכי (רמז תסז) שלא הזכירו תנאי זה, וככל הנראה בגלל שהגמרא לא הזכירה אותו תנאי (וכפי שטען האגרות משה שנראה בהמשך).

להלכה

א. להלכה השולחן ערוך (שמה, ז) הזכיר שהרחובות צריכים להיות מפולשים, אבל לא הזכיר שהם צריכים להיות מכוונים, ומשמע שפסק כסוברים שאין צורך בכך כדי שהרחוב ייחשב רשות הרבים ולא יהיה אפשר לעשות עירוב, וכך פסקו גם האגרות משה (א, קמ) שדן בשאלה האם מותר לעשות עירוב במנהטן, והילקוט יוסף (שמה, א) כי לקמן נראה שצריך ספק זה.

ב. למרות דברי השולחן ערוך, המשנה ברורה (שם, כ) בעקבות המגן אברהם ביאר, שכוונתו להצריך גם שהרחובות יהיו מכוונים, וכן פסק גם הרב וואזנר (ח, קעז), שכתב שבכל מקום שהגמרא כותבת מפולשים (למשל באתרוג וטריפות) - כוונתה לפתח ישר מצד לצד, ולכן גם שאר הראשונים שראינו לעיל שלא הזכירו בפירוש דין זה של מכוונים - כוונתם לכך, ובלשונו:

"הנהגה בביאור מה נקרא מפולש, לא ביארו רוב הפוסקים להדיא, זולת המאירי שהאיר עינינו וכתב ומפולש משני ראשיו, עד שיוכל אדם לעבור ביושר "בלי שום עיכוב", ולעניות דעתי אף דבשאר פוסקים לא נתפרש זה בפירוש, מכל מקום פשוט דגם הם מודים דזו כוונת חז"ל, אלא שלא הוצרכו לפרשו וכמו שמצאנו כן בכל התורה שמפולש היינו קו ישר."

אמנם יש להוסיף ולסייג, שפתרון זה יכול להועיל רק במקומות קטנים, שבהם ייתכן שכל הרחובות לא יהיו מכוונים מצד לצד (וכמו המקרה בו עסק הרב וואזנר), אבל בערים גדולות כמו ירושלים, לא ייתכן מצב שכל הרחובות יהיו לא מכוונים, וברגע שיש רחוב אחד מכוון, הוא גורם לכל העיר (או לכל המקום אותו רוצים להקיף בעירוב) להיקרא רשות הרבים, וממילא מונע את האפשרות לעירוב.

תנאי שלישי - מספר האנשים

נראה שהקולא המשמעותית ביותר שעליה הסתמכו בעניין זה, היא מספר האנשים שצריכים לעבור ברחוב:

א. רש"י (עירובין ו' ע"א ד"ה רשות) נקט, שבשביל שרשות תחשב רשות הרבים, צריך שיעברו בה שישים ריבוא (שש מאות אלף) איש, ואם לא עוברים כמות כזאת דינה ככרמלית (ולא כרשות היחיד כי היא לא מוקפת מחיצות), ויהיה מותר לעשות בה עירוב. בטעם הדבר נימק, שמכיוון שבמדבר רשות הרבים הורכבה משש מאות אלף איש - כך גם בזמן הזה, וכן פסקו בעל הלכות גדולות והרא"ש. כיצד יתמודדו עם דברי הגמרא בשבת (צח ע"א) הכותבת, שרשות הרבים היא רשות שעוברים בה שתי עגלות וביניהם אנשים? שם הרי וודאי לא יכולים לשהות שש מאות אלף איש! ר"י תירץ (תוספות שם ד"ה כיצד), שאין כוונת רש"י שצריך שיהיו שש מאות אלף איש ברחוב בו זמנית, אלא העיקר שבמהלך הזמן (ויש אומרים כל יום) יעברו שם, ובלשונו:

"פירש רש"י רשות הרבים מצויים בה שישים ריבוא, וכן יש בהלכות גדולות דבעינן (= שצריכים) דריסת שישים ריבוא. וקשה לרבינו תם, דבשבת פרק הזורק (דף צח ע"א) אמר שעגלות הוו תחתיהן וביניהן רשות הרבים, ותחתיהן לא היו שישים ריבוא. ואומר ר"י, שמכל מקום דרכן היה לצאת ולבא באותו דרך."

ב. התוספות (שם) חלקו על רש"י, ותמהו על דבריו. אם הוא סובר שיש להשוות בין הרשויות במדבר לרשויות בזמנינו, מדוע מספיק שיהיו שישים אלף איש כדי שרשות תחשב רשות הרבים?! הרי במדבר בנוסף לשש מאות אלף הגברים היו נשים וילדים, וגם הם אמורים להיות כלולים בהגדרת רשות הרבים, כך שבשביל שרשות תחשב רשות הרבים צריך כמה מילוני אנשים!

כמו כן יש להוסיף ולהקשות, שבמקומות רבים חז"ל גזרו גזירות שמא יבואו לטלטל ברשות הרבים, וביטלו מצוות מדאורייתא בשב ואל תעשה (למשל לא לתקוע בשופר או לקרוא במגילה בשבת). אך אם כדי שרשות תחשב רשות הרבים צריך שש מאות אלף איש, מדוע חז"ל ראו צורך לגזור? הרי בעבר לא היו כלל (ככל הנראה) ערים בעלי שש מאות אלף איש, ולא גוזרים גזירות רחוקות.

משום כך נקטו התוספות, שמכיוון שהגמרא לא ציינה שיש צורך בשש מאות אלף איש - אין בכך צורך, וכל רחוב שעוברים בו הרבים נחשב רשות הרבים, וכן פסקו להלכה הרמב"ם (שבת יד, א), הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (ביאור הלכה שמה).

להלכה

להלכה בשולחן ערוך יש סתירה. בעוד שבסימן שמה (סעיף ז) הביא השולחן ערוך את דעת הרמב"ם שלא צריך שש מאות אלף איש כדעה ראשונה, והביא דעת רש"י שצריך שישים ריבוא כדעה שנייה, ובפשטות פסק כדעת רמב"ם (עיין בדף לפרשת קרח שנה ב'). בסימן שג (סעיף יח) כתב שבזמן הזה אין לנו רשות הרבים, מכיוון שאין לנו ערים עם שישים אלף איש.

א. המגן אברהם (שם, ז) כתב, שכוונת השולחן ערוך לפסוק שצריך שישים ריבוא, וכאשר השולחן ערוך הביא את שתי הדעות בסימן שמה, כוונתו לפסוק כדעה המקילה. ב. הביאור הלכה (שם, ד"ה שאין), האגרות משה (או"ח א, קמ) הרב עובדיה (יביע אומר או"ח ה, נד) ורוב הפוסקים חלקו, וסברו שהשולחן ערוך פסק כדעה המחמירה, ואת דבריו בסימן שג אמר 'כלימוד זכות' על המקילים.

למרות דברי האחרונים, כפי שהעיר ערוך השולחן (שם, יח) ורואים במציאות, בפועל הציבור פסק הלכה כרש"י, שרק עיר שעוברים בה שישים ריבוא נחשבת רשות הרבים, ולכן הרחוב שלנו דינו ככרמלית ומותר לעשות עירוב ולטלטל בו, מכל מקום יש שכתבו בעקבות כך שראוי להחמיר במקום האפשר, ולא לטלטל בערים גדולות, ובלשונו של ערוך השולחן:

"אבל על כל פנים מה מועיל האריכות, אחרי שהעירובין נתפשטו ברוב ערי ישראל הרבה מאות שנים מקודם ורק על סמך היתר זה? וכאילו בת קול יצא הלכה כשיטה זו. ואם באנו לעכב לא לבד שלא יצייתו, אלא נראה כמשתגעים, שדבר זה נתפשט בכל ישראל ובפוסקים דהאידינא (= שבזמן הזה) אין לנו רשות הרבים רק בערים ספורות והגדולות בעולם."

מה יעשו ערים גדולות בהם עוברים שישים אלף איש באותו מקום, ואי אפשר לסמוך על רש"י? חלק מהפוסקים (למשל המשנה הלכות) נתנו הסברים דחוקים שונים כדי להתיר, למשל שאם האנשים עוברים עם מכוניות, אז כל מכונית נחשבת רשות לעצמה ולא עוברים באותו מקום שש מאות אלף איש. אמנם, אחרים סברו שאין לעשות עירוב במקומות מעין אלו (עיין באגרות משה לעיל).

איך עושים עירוב

גם אם למעשה סומכים על דעת רש"י בעניין הגדרת רשות הרבים - ישנה בעיה נוספת. בזמנינו את העירוב עושים באמצעות 'צורת הפתח', רצף של חוטים המונחים על עמודים כל מספר מטרים, ההופכים את העיר למעין מוקפת מחיצות.

הגמרא במסכת עירובין מביאה מחלוקת בשאלה, האם אפשר בכל עניין לעשות מחיצה בצורת הפתח. דעת תנא קמא (ב ע"א), שאין הגבלות לצורת הפתח. דעת רב (י ע"א) לעומת זאת, שצורת הפתח מועילה רק אם הפתח לא גדול מעשר אמות, או אפילו שהוא גדול מעשר אמות, אבל בתנאי שרוב העיר מוקפת בחומה ממש, ולא בצורת הפתח.

להלכה

למעשה נחלקו הראשונים, דעת הרמב"ם (שבת טו, טז) שהלכה כדעת רב, כך שלשיטתו העירוב בזמנינו כלל לא מועיל, מכיוון שכל 'צורת פתח' גדולה מעשר אמות, ורוב העיר מוקפת בצורת הפתח ולא בחומה ממש. לעומת זאת דעת הרשב"א (עבודת הקודש א, יד) והטור (ס' שסב), שהלכה כדעת תנא קמא, כך שלמרות שצורת הפתח גדולות מעשרה טפחים - עדיין דינן כעירוב.

להלכה השולחן ערוך (שם, י) הביא את שתי הדעות, אך למעשה פסק כדעת רוב הראשונים, שהעירוב שלנו מועיל. המשנה ברורה (שם, נט) כתב שלכתחילה במקום האפשר טוב לחוש לדעת הרמב"ם, ולעשות צורת הפתח קטנות מעשרה טפחים (או שרוב העיר תוקף במחיצה ממש), מכיוון שהסמ"ג והסמ"ק סוברים כדעת הרמב"ם (ועיין הערה¹).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים היא, האם צריך לשים מזוזה בצורת הפתח. לדעת החזון איש (יו"ד קעב, ג) מעיקר הדין צריך אלא שבגלל שחוששים שהמזוזות יהרסו (וכן כי יש ערים משותפות לגויים ויהודים, שלדעת חלק מהפוסקים אין לשים). דעת הנה"יבית לעומת זאת (מקור חיים קונטרס תיקון עירובין), שאין זה נחשב פתח ממש, ולכן אין צורך לשים בו מזוזה.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com